

УДК 090.1(092)

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ Ф.САРАНИ

*Олена Посвистак,
аспірантка Київського
національного університету
культури і мистецтва*

Важливе місце в історії вітчизняної та світової культури поряд з книгознавством, бібліотекознавством, бібліографознавством відводиться також бібліофілству. Так, відомі українські бібліографи XIX—XX століть, серед них передусім М.Комаров, І.Левицький, Ю.Меженко, М.Ясинський, І.Бойко, Ф.Максименко, були й палкими бібліофілами, для яких книга стала сенсом життя. “Я книгу паче хліба і солі преемлю” — писав в одному з листів до племінника Л.Радченка відомий український бібліограф другої половини XIX — початку XX століть С.Пономарьов [5, 3]. Таким палким бібліографом, який відомий насамперед науковій громадськості України як професійний бібліограф, був і Федір Кузьмич Сарана (1925—1995).

Ось уже майже сім років, як не має з нами цього відомого українського книгознавця, бібліографа та бібліофіла, котрий здобув славу та пошану серед вітчизняних фахівців літературознавства, книгознавства та бібліографознавства. В наукових колах України та за її межами Федора Кузьмича знали як висококваліфікованого бібліографа, хоча мало хто мав уяву про його унікальну книжкову колекцію, збиранню якої бібліофіл присвятив все своє творче життя. Можливо, внесок Ф.Сарани в бібліофілство дещо менший, ніж у бібліографію, літературознавство та редакційно-видавничу справу, але не менш важливий, бо дає змогу повніше визначити місце цієї людини в історії вітчизняної культури.

Протягом усього свого життя Федір Кузьмич збирав книжки, передусім з бібліографії, літературознавства, твори українських письменників, в тому числі чудові колекції видань Т.Шевченка, А.Тесленка, Ю.Яновського та багатьох інших. Велике щастя, коли закоханість у книгу, яка притаманна всім бібліографам, працівникам книжкової сфери, супроводжує і в професійній діяльності, і на побутовому рівні. Саме так було в житті Федора Кузьмича.

Навчання в Київському бібліотечному технікумі, Харківському та Ленінградському бібліотечних інститутах, на історичному факультеті Київського університету ім. Т.Шевченка, а далі бібліографічна та редакторська робота в Укрдержвидав. Інституті літератури ім. Т.Шевченка АН УРСР. ЦНБ УРСР (зараз Національна бібліотека України ім. В.Вернадського), видавництві “Українська Радянська Енциклопедія” — скрізь він був пов’язаний з книгою. Свідченням цьому є значний список його праць, передусім фахових, відображених в спеціальному покажчику про його життя та діяльність [12].

Присвятивши все своє життя книзі, вчений завжди глибоко її вивчав, працював над удосконаленням змісту і форми, широко її популяризував. Він зібрав надзвичайно цікаву бібліотеку, де крім класичної літератури та довідкових видань, знайшли місце листівки, плакати та книги часів Великої Вітчизняної війни. Саме завдяки цій колекції ми дізнаємося про створення в роки війни народним художником

України В.Касяном серії з восьми плакатів “Гнів Шевченка — зброя перемоги” з текстами Кобзаря. В книжковому зібранні представлені видання творів Т.Шевченка та І.Франка, в яких вмонтовано гнівні рядки П.Тичини, М.Рильського, О.Довженка, М.Бажана, В.Сосюри, А.Малишка, Л.Первомайського, що кликали до боротьби з фашистськими загарбниками на фронті та до опору на поневоленій ворогами землі. Чимало тут рідкісних листівок з українськими текстами, які радянські літаки розкидали над окупованою територією. Частинами унікальна колекція бібліофіла неодноразово експонувалася на різних виставках, але навіть і для сучасних фахівців його зібрання — величезне поле для дослідницької роботи, джерело несподіваних і нових відкриттів. Ці видання ще при житті Ф.Сарани передав у фонди Державного музею книги і друкарства України та Національного музею Т.Шевченка [3].

Бібліотека подвижника книги з року в рік систематично поповнювалася творами українських прозаїків, поетів, драматургів і літературою про їхнє життя і діяльність. Бібліофіла пов’язувала щира багаторічна дружба з видатним земляком — українським письменником Юрієм Яновським. Протягом багатьох років Федір Кузьмич збирав цінну колекцію видань творів великого майстра і матеріалів про його життя та творчість. Ця колекція допомогла йому ж підготувати найповнішу бібліографію, присвячену письменникові [6]. До речі, це одне з найбагатших книжкових зібрань, присвячених авторові роману “Вершники”.

Чверть віку збирав Ф.Сарана все, що пов’язане із славним ім’ям письменника Архипа Тесленка. Вчений завжди мав прихильність до людей важкої долі, бо й сам мав нелегке життя. Внаслідок цього і з’явилася книжкова колекція про А.Тесленка — людини трагічної долі, яка прожила неповні 30 років. Створювалася колекція спільними зусиллями багатьох людей, які дарували вченому свої книги та статті, знаючи про його захоплення.

Почесне місце в особистій бібліотеці книголюба займали довідкові, бібліографічні, книгознавчі видання. Це наукова періодика і праці видатних бібліографів, бібліофілів-книгознавців Ю.Меженка, В.Ігнатієнка, М.Ясинського, М.Яшека, М.Новицького. Саме завдяки турботам Ф.Сарани вдалося зберегти і повернути з Санкт-Петербурга до Києва славнозвісну колекцію шевченкіани, зібрану Ю.Меженком, одну з найбагатших в колишньому СРСР.

Особливий інтерес у зібранні викликають видання Українського наукового інституту книгознавства, який функціонував у Києві в 20—30 роки минулого століття. Всі вони вже стали бібліографічною рідкістю і надзвичайно важливі у науковому відношенні, бо доробок, який був здійснений співробітниками УНІКу, ще не перевершений в українському книгознавстві. В особистій бібліотеці Федора Кузьмича був один з перших українських науково-популярних книгознавчих часописів “Книгарь”, а також комплект журналу “Бібліологічні вісті”, які він передав в 1992 році у Державний музей книги й друкарства України до відзначення сторічного ювілею від народження Ю.Меженка.

Надзвичайно важливо те, що вчений не тільки дбав про збереження цих найцінніших видань, а й охоче давав їх молодим дослідникам, завжди ділився перлинами свого книжкового скарбу. Всі, кому пощастило в свій час бути в квартирі цієї відданої улюбленої справі людини, могли бачити тисячі різноманітних книг, архівних матеріалів, які розміщались на саморобних дерев’яних полицях, що займали практично всі стіни його порівняно невеликої квартири. Книги. журнали.

газети, різноманітні листівки, вирізки з газет були скрізь: у шафах, на робочому столі, стільцях, ліжку. Закоханість у книгу дійсно стало змістом життя Федора Кузьмича, яку він проніс через горнило війни, нелегкі післявоєнні роки. Книгу він любив, книзі він служив і головною думкою його незадовго до смерті була стурбованість про те, щоб це книжкове та архівне багатство потрапило в надійні руки. Адже це не просто колекція книг, це була передусім робоча бібліотека вченого, джерело різноманітної інформації. Протягом багатьох років він старанно комплектував цю бібліотеку, щоб після смерті можна було лишити нащадкам значну кількість цінних видань.

Після смерті вченого його унікальна колекція потрапила в руки людей, які віддано служать книзі в різних наукових і навчальних закладах міста Києва. Так, наприклад, архів відомого українського бібліографа М.Ясинського, з яким Ф.Сарану єднала творча і людська дружба, він особисто передав професору кафедри інформаційних ресурсів і сервісу Київського національного університету культури і мистецтв М.Герашенку. Ще при житті М.Ясинського Федір Кузьмич вважав себе його учнем і соратником у галузі бібліографії [7, 8]. Про це свідчать відгуки бібліографа про свого старшого товариша на сторінках преси та спогади перед студентами КНУКІМ, де він певний час викладав спецкурс з історії енциклопедичної справи в Україні.

Свій же власний архів за рік до смерті Ф.Сарана заповідав Інституту літератури ім.Шевченка НАН України. І сьогодні він займає декілька полиць архіву цього інституту. Тут представлено величезне зібрання різноманітних матеріалів вченого: покажчика, картотеки, рукописні, машинописні, друковані статті з проблем літературознавства та бібліографії (в основному, без дат їхнього написання), а саме: бібліографічний покажчик “Список недостаючих книг в Книжній палаті СРСР” (машинопис. — 294 с.), систематичний каталог видань ВУАН 1918—1929 рр. (машинопис. — 176 с.); покажчик “Історія Києва” (машинопис. — 450 с.); картотека “УРЕ 1927—1934 рр.”; матеріали персональних бібліографій письменників та інших діячів культури (І.Айзеншток, М.Бажан, Я.Галан, М.Гуменюк, Ф.Максименко, М.Плевако, М.Рильський та багато інших); матеріали до бібліографії праць співробітників Інституту літератури та інші матеріали до історії цієї установи; матеріали особистої службово-наукової діяльності в редакції УРЕ; його численні робочі картотеки; щоденникові записи; епістолярна спадщина (листування з І.Бойком, Ф.Максименком, І.Корнейчицом, І.Срофесвим та багатьма іншими діячами української науки й культури). Тут же знаходиться предмет його законної гордості та захоплення — значна книжкова “тесленкіана”, численні різноманітні журнали та газети, вирізки з них, а також особистий архів Ю.Меженка, який зберігався в його квартирі, — листування Ф.Сарани з Ю.Меженком (1948—1957 рр.), книжкові знаки “Шевченкіана Б.Меженка” та інші матеріали.

Величезну книжкову “шевченкіану”, серед якої численні видання творів Кобзаря, літературознавчі та історичні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених про нього, бібліографічні покажчики, присвячені життєвому та творчому шляху славетного поета, було передано до Національного музею України Т.Шевченка. Федір Кузьмич передав до фонду музею також друковані тези шевченківських конференцій, запрошення для участі в шевченківських читаннях, програми шевченківських вечорів, реклами про видання творів Т.Шевченка, що друкувалися під час війни та до війни і які нині становлять бібліографічну рідкість. Цими виданнями користуються працівники відділів при створенні шевченківських виставок, найцінніші з них представлені в постійно діючій експозиції музею. Ф.Сарана у 1993 році також передав до музею видання творів поета часів Великої Вітчизняної війни, листівки та плакати цього періоду з текстами поета портрети та уривки творів, фотографії Кобзаря та інші матеріали означеної тематики.

Незадовго до смерті вченого частина його книжкової колекції, в тому числі матеріали літературознавця та бібліографа М.Плевака, частина архіву Ю.Меженка, література про нього, за ініціативи співробітниці ЦНБ АН УРСР К.Сюкан були передані Архіву-музею літератури й мистецтва в Києві (нині — Центральний державний архів літератури й мистецтва) [2].

За останніх шість років свого життя Федір Кузьмич передав ЦДАЛМ майже 900 різноманітних документів і понад дві тисячі аркушів бібліографічних карток, вирізок, чернеток з власного архіву. Це — унікальні матеріали до “Словника українських письменників”: автобіографії письменників та списки їхніх творів, література про життя та діяльність, окремі вірші та оповідання письменників і поетів, листи, фотографії, картотеки видань творів українських авторів, складені М.Плевако, машинопис його статті про розвиток української літератури другої чверті XIX ст. Серед документів до “Словника українських письменників” — матеріали про Б.Антоненка-Довидовича, М.Драй-Хмару, С.Пилипенку, Є.Плужника, В.Підмогильного, В.Поліщука, В.Сосюру, М.Семенка та багатьох інших відомих письменників, поетів, літераторів. Крім того, представлено матеріали, зібрані М.Плевако до “Хрестоматії з української літератури”, його листи, чернетки, нотатки до праць з питань розвитку української літератури.

Дочка Федора Кузьмича Тетяна Федорівна Коровіна в 1997 році особисто передала до ЦДАЛМ всього 547 документів, 2 справи, 13 аркушів та один примірник. Названі документи стали державною власністю і можуть використовуватись без обмежень. Архівні документи, які передані Т.Коровіною до архіву, містять численні документи про її батька: матеріали його службової діяльності, бібліографічні нотатки, особисті документи, творчі матеріали, фрагменти спогадів про Велику Вітчизняну війну, зошитник, фотографії, листування з І.Бойком, Т.Прокоф’євою, іншими діячами культури.

В останні місяці свого життя подвижник книги почав передавати частину власної колекції до наукової бібліотеки університету “Києво-Могилянська академія”. Це насамперед підручники, літературознавчі та бібліографічні видання. Але закінчити цю справу не встиг, її продовжила донька вченого — Тетяна Федорівна Коровіна. Книжкове зібрання в бібліотеці вищого навчального закладу нараховує майже 1 000 примірників різноманітних видань. До речі, 18 грудня 1996 року в читальній залі цієї бібліотеки відбулася урочиста презентація — передача цього книжкового зібрання Федора Кузьмича, серед якого відвідувачі могли бачити книги про Т.Шевченка, І.Франка, Лесю Українку, П.Грабовського, А.Тесленку, твори Ю.Яновського, Ю.Смолича, Л.Костенко, дослідження відомих українських істориків та літературознавців, різноманітні довідкові, бібліографічні та бібліографознавчі видання відомих українських та зарубіжних діячів науки, освіти, культури.

Кілька сотень книг його колекції мають автографи видатних людей України. Наприклад, Олесь Гончар на титульній сторінці роману “Собор” написав: “Федору Кузьмичу Сарани на добрі звершення на ниві української культури. З пошаною О.Гончар. 1987 р. м. Київ”. Таких прикладів можна навести ще дуже багато, і вони свідчать, що бібліофілість було найбільшою життєвою пристрастю цієї людини, по-справжньому закохану в книгу.

Серед книг, які були на столах читальної зали, були і бойові нагороди Ф.Сарани — ветерана Великої Вітчизняної війни, Почесний диплом лауреата Державної премії України імені Т.Шевченка, Почесна грамота Верховної Ради України, чисельні фотографії тощо [1].

Живучи з книгою і для книги, Федір Кузьмич був у курсі всіх подій, пов’язаних з історією книги, бібліотек і книгознавства в цілому. Так, наприклад, він відгукується з нагоди 50-річчя Центральної наукової бібліотеки АН України (Літ. Україна. — 1969. — 23 травня), називаючи її однією з

найбільших книгозбірень світу, що зберігає 8 млн одиниць найрізноманітніших видів друку й рукописів.

Повертаючись до історії створення бібліотеки у 1918 році, він підкреслював, що фундаментом її заклали видання, подаровані академіками В.Вернадським, Д.Багалієм, А.Кримським та багатьма іншими відомими вченими. Федір Кузьмич характеризує бібліотеку як науковий осередок з історії книги, книгознавства, бібліотекознавства й бібліографії. Детальніше зупиняється на цьому в статті, "Бібліотекознавство, бібліографія і книгознавство" (Історія АН УРСР. — К., 1967. — Кн. 1. — С. 385—390), написаній у співтворстві з І.Черненко.

Важливою подією, вважав Ф.Сарана, було 50-річчя Книжкової палати України (Друг читача. — 1972. — 6 лип.). Він називає її скарбницею друкованого слова, в якій було на той час зібрано 7 млн одиниць друкованої продукції України і наголошує, що Книжкова палата засобами бібліографії розкриває перед читачами всю розмаїтність видань нашої країни.

Не оминає дослідник своєю увагою й ювілей видатних діячів української книги, науки, освіти. Так, до 250-річчя від дня народження відомого філософа та письменника Г.Сковороди він публікує огляд ювілейної літератури (Літ. Україна. — 1972. — 1 груд.), характеризуючи спочатку видання творів письменника, а потім наукові дослідження його спадщини.

І нарешті, Федір Кузьмич був активним членом Товариства книголюбів України. Він радо вітав установчий з'їзд Товариства (Друг читача. — 1974. — 30 трав.) адже для пристрасного книголюбця, чия життя нерозривно пов'язане із творенням книжок, важливого значення набула і їхня пропаганда. Виступаючи з доповідями на численних фахових конференціях і нарадах у Києві, Харкові, Львові, Москві, Ленінграді та інших містах, даючи цінні поради і консультації, дослідник робить усе, щоб "прилучення людей до книги — пронизувало всю діяльність Товариства", [10] як це стало з його власним життям.

Маючи великий досвід колекціонування, Ф.Сарана неодноразово ділився своїми враженнями й досвідом з книголюбцями. Зокрема, в статті "Книга в особистій бібліотеці" (Друг читача. — 1972. — 30 берез.) він підкреслював, що "особиста бібліотека повинна допомагати в творчій і практичній роботі та духовно збагачувати людину. Тому комплектування особистої бібліотеки визначається моїм фахом бібліографа та літературознавця, моїми науковими інтересами, моїми захопленнями як колекціонера".

Перед тими, хто комплектує домашні бібліотеки, виникає чимало проблем. Потік книжкової продукції в нашій країні з року в рік зростає. За влучним висловом академіка С.Вавилова, сучасна людина опиняється перед гімалаями книжок в положенні золотошукача. Як зорієнтуватися в цьому книжковому океані? Що саме купувати до домашньої бібліотеки? За яким принципом комплектувати її? Чи всі видання повинні бути в особистих книгозбірнях? І, взагалі, яка доля особистої бібліотеки в майбутньому? Саме з цього приводу ділився своїми думками книголюб Федір Сарана з читачами газети. Він розповідав про комплектування своєї бібліотеки, про унікальні колекції, збиранню яких він віддав більше чверті століття. Це такі, як "шевченкіана" та "тесленкіана", колекція незвичайних видань для населення, яке під час Великої Вітчизняної війни перебувало на окупованій ворогом території.

Збирання книг, комплектування особистих бібліотек — предмет захоплення мільйонів книголюбів. Проте не всі знають, як правильно користуватися книгою, як краще її зберігати, зробити помічником і порадиником протягом багатьох років. Саме для них і стануть актуальними поради Федора Кузьмича. Насамперед, вважав він, повинна з'явитися органічна необхідність мати в особистому користуванні ту чи іншу книгу. Ось як Ф.Сафара зазначав в статті "Як користуватися книгою?" (Друг читача. — 1972. — 31 серп.): "Для мене друковане слово письменника чи науковця — це зміст життя. Увесь мій трудовий шлях нерозривно пов'язаний з пропагандою і творенням видань. Мені судилося стати бібліографом.

яких у нас образно називають лощманами книжкових морів. Прилучати людей до літератури — цього чудодійного джерела мудрості — моє покликання. Тому ніде я так добре не почував себе, як серед книг".

Цінність кожної бібліотеки, в тому числі й особистої, визначається не наявністю в ній поодиноких рідкісних видань, а її укомплектованістю, вважав колекціонер. Особливо вчений дорожив своїм збиранням книгознавчої та бібліографічної літератури, випущеної в Україні. До цих видань найчастіше доводилося йому звертатись в повсякденній роботі. Третину його бібліотеки становили літературознавчі видання, їх Федір Кузьмич широко використовував при підготовці праць у галузі літературознавчої бібліографії. Зрозуміло, що найбільш старанно Ф.Сафара добирав довідкові видання з питань, що перебували в полі зору його дослідницького інтересу. Книги особистої бібліотеки мають допомагати людям в творчій і практичній роботі, розвивати їхні прагнення, постійно забезпечувати й оновлювати їхні знання, в цьому їх основний зміст. Федір Кузьмич вважав, що наявність різної літератури в сім'ї має також велике значення для виховання та прищеплення дітям любові до читання. Якщо людина живе одне життя, то книга — кілька життів, бо служить не одному поколінню, саме в цьому її найбільше покликання.

"Роками в мене виробилася звичка читати повільно, вдумливого читання. Таке читання, — ділиться думками з читачами автор, — завжди лишало глибокий слід, прочитане добре запам'ятовувалося, вироблялася професійна пам'ять. Наприклад, бібліограф, готуючи анотований покажчик літератури з певного питання, маючи певні професійні навички, уважно переглядає за день тисячі сторінок, розкриваючи зміст багатьох наведених завдань. Систематичне читання збагачує людину духовно. Потрібно виробляти в собі внутрішню потребу читати, пам'ятаючи, що книги в найбільшій мірі доповнюють інші засоби інформації, що збагачують людину [11].

Наприкінці статті, автор наголошує, що любов до книги не породжує проблем, як використовувати свій вільний час. Федір Кузьмич Сарана все своє життя присвятив збиранню та колекціонуванню книг, газет, журналів та інших видань книжкової продукції. Вчений не викинув жодного папірця, на якому була певна інформація. Він вважав, що "зібрати колекцію видань з певного питання можна лише протягом багатьох років, а то й цілого життя. Такі колекції неодмінно мають служити інтересам науки. Збирання книг без будь-якої мети викликає у мене відразу" [9].

Зрозуміло, що кожна особиста бібліотека може непомірно розростатись, тому постає питання: як бути далі? Особисто Федір Кузьмич цю проблему розв'язував шляхом дарування книг рідній школі, державним книгоосвоицям, іншим установам та закладам.

Не зважаючи на бурхливий розвиток науки й техніки та круту зміну попередніх науково-технічних уявлень, вчений був глибоко переконаний, що книга і в майбутньому буде джерелом знань, допомагатиме пізнавати життя, духовно збагачувати людину. Він не мислив високорозвиненої людини поза дружбою з книгою, без ретельно укомплектованої домашньої бібліотеки.

Матеріали з особистого архіву Ф.Сарани, які знаходяться у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, потребують негайного втручання спеціалістів-бібліографів, тому що вони до цих пір ще не розібрані і не описані. Можливо, є сенс видрукувати такі документи окремими виданнями. Ця інформація дозволить усім зацікавленим особам розширити свій світогляд, активізувати науковий та творчий потенціал, прилучаючись до наукових розробок.

Наполеглива праця цього великого бібліографа і бібліофіла не пройшла і не проходить марно, вона несе знання і користь людям, слугує їм широко і тихо, непомітно, як це завжди робив і сам Федір Кузьмич Сарана.

Головне завдання, яке стоїть перед його шанувальниками — це передусім видання повної наукової бібліографії робіт вченого.

Така людина, як Федір Сарана, його творча спадщина, заслуговують на окреме дослідження, принаймні, видання монографії про його життєвий та творчий шлях.

Список використаної літератури

1. *Геращенко М.В.* Про вшанування пам'яті визначного бібліографа Ф.К.Сарани // Вісн. Кн. палати. — 1997. — № 1. — С. 30—31.
2. *Ковальчук Г.* Колекції видатного бібліографа та бібліофіла // Бібл. вісн. — 1997. — № 2. — С. 42.
3. *Королевич Н.Ф.* Українські бібліографи ХХ століття. — К.: Кн. палата України, 1998. — С. 303.
4. *Королевич Н.Ф.* Залюблений у книгу // Літ. Україна. — 1971. — 24 вересня.
5. *Радченко Л.* Бібліограф С.І.Пономарьов. — К., 1928. — С. 3.
6. *Сарана Ф.К.* Бібліографія / Яновський Ю. Твори: В 5 т. Т. 5. — К., 1959. — С. 357—417.
7. *Сарана Ф.К.* Список праць М.Ясинського // Бібліотекознавство та бібліогр. — 1971. — Вип. II. — С. 155—157.
8. *Сарана Ф.К.* Піввіку служіння книзі // Літ. Україна. — 1964. — 27 листоп. — С. 3.
9. *Сарана Ф.К.* Книга в особистій бібліотеці // Друг читача. — 1972. — 30 берез. — С. 4.
10. *Сарана Ф.К.* Життям підказане // Друг читача — 1974. — 30 трав. — С. 3.
11. *Сарана Ф.К.* Як користуватися книгою? // Друг читача. — 1972. — 31 серп. — С. 3.
12. *Федір Кузьмич Сарана: Бібліогр. покажч. / Держ. б-ка України; Уклад.: Н.Ф.Королевич, Ю.С.Зубець.* — К., 1993. — С. 8—20.